

УДК 352.07:316.35

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.3.12>

Рубчак Микола Володимирович,

аспірант кафедри регіональної політики

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-345t8-8282

СУТНІСТЬ І ТИПОЛОГІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

ON ESTABLISHING THE ESSENCE AND TYPOLOGY OF TERRITORIAL COMMUNITY IDENTITY

У статті окреслено актуальність вивчення поняття ідентичності й різноманіття ідентичностей територіальної громади як фактору згуртованості її членів і необхідної складової частини територіального розвитку й досягнення спроможності територіальної громади з урахуванням сучасного етапу реалізації заходів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Розглянуто визначення ідентичності як набору взаємопов'язаних ознак, явищ, традицій, принципів, об'єктів реального світу й іншого, що використовуються для позначення унікальності територіальної громади серед інших подібних спільнот.

Узагальнено наявні в науковій вітчизняній і зарубіжній літературі класифікації ідентичності, проаналізовано й описано типи ідентичності за вказаними у відібраних класифікаціях критеріями, а саме за типом культурного матеріалу (легітимуюча, проєктивна, ідентичність опору), за генезисом (природна, штучна, вроджена, набута), за масовістю залучення індивідів (особистісна, колективна), за цінностями, що лежать в основі формування ідентичності територіальної громади (соціальна, територіальна (територіально-просторова), за проявами в певній сфері (соціальна, політична, етнічна, релігійна, культурна, соціокультурна, громадянська, мілітарна, економічна і так далі), за часом прояву (існуюча й стратегічна).

Проаналізовано й детально описано критерії класифікації та типи ідентичності, які можуть бути застосовані для аналізу формування ідентичності територіальної громади з метою досягнення нею спроможності. Установлено, що різні типи ідентичності територіальної громади можуть втрачати або набувати актуальності, видозмінюватись і ставати домінуючими чи маргінальними залежно від різних обставин. Аргументовано необхідність урахування варіативності ідентичностей територіальної громади для вироблення політики, спрямованої на досягнення громадою спроможності.

Ключові слова: ідентичність територіальної громади, ідентифікація, місцева ідентичність, типи ідентичностей, спроможність територіальної громади.

The article outlines the novelty and urgency of researching both the notion of identity and the variety of identities within a territorial community as a factor that unites its members, as well as an integral component of promoting territorial development to achieve a community's capacity taking into consideration current stage and activities within the reform of local self-government and territorial organization of authorities. It also determines the concept of identity as a set of interrelated features, phenomena, traditions, principles, real world objects that can be used to identify a territorial community from all others on the basis of its uniqueness.

The author generalises the existing in domestic and foreign research typological classifications of identity types, analyses and provides a detailed description of different types of identity specified according to the defined criteria, namely the type of culture background (legitimizing identity, project identity, resistance identity), genesis (natural, artificial, inborn, obtained), involvement of community members (individual and group), values that the identity of a territorial community is based upon (social, territorial (or territorial-and-spacial), by the manifestation in a particular sphere (social, political, ethnic, religious, cultural, sociocultural, civic, military, economic and others), by the time of appearance (existing and strategic).

Moreover, the author identifies and gives a detailed description of the criteria used in different classifications of identity. These criteria might be used to analyse the forming of territorial community identity which is aimed to make the community capable. It has been established that different types of identity of a territorial community may become more or less pressing and urgent, change, become dominant or marginal under different conditions. The author also reasoned the necessity to take into consideration the variety of identities of a territorial community in the process of developing political programmes and activities that may help territorial communities become capable.

Keywords: identity of territorial community, identification, local identity, types of identities, capability of territorial community.

Постановка проблеми. Важко заперечити важливість врахування ідентичності під час утворення, формування чи забезпечення розвитку територіальних громад. Політика формування ідентичності набуває особливої актуальності для забезпечення мобілізації та координації наявних в територіальній громаді ресурсів, оскільки «відчуття довіри та єдності, солідарності та поваги між членами громади із врахуванням колективного та індивідуального підвищує активність локальних спільнот» [1, с. 162]. Іншими словами, ідентичність виступає важливим явищем, що здатне впливати на місцевий розвиток [2, с. 33].

Мета статті – окреслити сутність ідентичності територіальної громади й класифікувати типи такої ідентичності в контексті публічно-управлінського впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідентичність виступає міждисциплінарним концептом, який становить інтерес для таких соціогуманітарних наук як політологія, психологія, соціологія, історія, культурологія та інші.

У вітчизняній галузі знань публічного управління та адміністрування, а також галузі науки державного управління, проблематика ідентичності територіальних громад є ще недостатньо розробленою. Окремі її аспекти досліджували вітчизняні М.С. Кармазіна [3], М.А. Козловець [4], Я.В. Котенко [5], І.Г. Кудря [6], Т.М. Мигович [1], Л.П. Нагорна [7], Т.В. Панченко [8], Н.П. Пашина [9], Л.Я. Угрин [10], В.Г. Щербата [11], Н.В. Яценко [12] та зарубіжні науковці М. Castells [13], S. Perry [14], A. Raszowski [3], A.D. Smith [15] та інші.

Разом із тим сутнісні аспекти та типологія ідентичності саме територіальної громади ще не були предметом окремого дослідження. Їх визначення є важливим не лише з наукової, а й з практичної точки зору, адже визначені наукові положення можуть слугувати основою для розробки практичних заходів щодо визначення ключових точок, які будуть спільними для всіх або переважної більшості жителів конкретної територіальної громади й дозволять кожному отримати відчуття приналежності до відповідної спільноти та захищеності від викликів більш глобального рівня.

Виклад основного матеріалу. Ідентичність, яку визначають як «однаковість, тотожність, подібність» [3, с. 54], є «результатом ідентифікації» і «зумовлюється пошуком способів задоволення потреб індивіда в процесі соціалізації» [4, с. 10]. Це означає, що людина ідентифікує себе з певними спільнотами за різними підставами, які можуть конкурувати, доповнювати, або накладатись одна на одну. Отже, особа в суспільстві може

ідентифікувати себе з різними спільнотами (наприклад, нацією, державою, регіоном, соціальною, віковою чи професійною групою тощо), а значущість ідентифікації визначається залежно від обставин [4, с. 4; 7, с. 20].

Насамперед відзначимо, що в дослідженні як базове ми використали таке поняття: *ідентичність територіальної громади* – це набір взаємопов'язаних ознак, явищ, переконань, цінностей, орієнтацій, традицій, обставин, інституцій, матеріальних об'єктів тощо, які відрізняють цю територіальну громаду від інших територіальних громад. Така ідентичність покликана продемонструвати унікальність і неповторність конкретної територіальної спільноти, зацікавити і залучити до свого складу тих індивідів, які знаходяться в пошуку власного «Я».

Дослідники намагались виокремити підвиди ідентичності й класифікувати їх за типом культурного матеріалу [14], за генезисом [7], за масовістю залучення [11; 12], цінностями, що лежать в основі формування ідентичності [2], за впливом ідентичності на суб'єкта [5; 6; 10; 11; 12; 17].

Зокрема, М. Кастельс у праці «Влада ідентичності» поділяє ідентичність за *типом культурного матеріалу* на легітимуючу, проєктивну й ідентичність опору. *Легітимуюча ідентичність* спрямовується домінуючими в суспільстві інститутами на розширення і раціоналізацію свого домінування. В основу *проєктивної ідентичності* покладена ідея суспільної трансформаційної діяльності, «коли соціальні актори на основі доступного їм культурного матеріалу будують нову ідентичність, яка визначає їх положення в суспільстві і спрямована на перетворення всієї соціальної структури» відповідної спільноти [13, с. 132], у нашому випадку, територіальної. *Ідентичність опору* «формується акторами, які перебувають в ситуації їх недооцінки або / і стигматизації логікою панування» [13, с. 132]. М. Кастельс розробляючи класифікацію типів ідентичності, моделює до певної міри веберівську типологію видів панування: ідентичність опору може трансформуватися в проєктивну ідентичність, а остання може перетворитися на ідентичність легітимації. Проєктивна ідентичність виникає всередині соціальної групи, [цитовано з 8, с. 120], [14, с. 6].

Наступним критерієм класифікації ідентичності є поділ за *генезисом*: ідентичність природна та штучна, а також вроджена та набута. *Природна ідентичність* не потребує послідовної діяльності її відтворення (наприклад, етнічна, расова, загальноосвітня та ін.), водночас, *штучна ідентичність* потребує постійної цілеспрямованої підтримки

(наприклад, національна, професійна, конфесійна, класова, релігійна, групова та ін.) [7, с. 8]. *Вроджена ідентичність* виражається в конкретних обставинах, незалежних від індивіда чи їх групи, натомість *набута ідентичність* є переліком обставин, які особа чи колектив свідомо обирають самостійно.

Ще одним параметром класифікації ідентичності виступає *масовість залучення*: ідентичність може бути особистісна та колективна. *Особистісна ідентичність* є сукупністю характеристик, які відрізняють людей один від одного. *Колективна ідентичність* є усвідомленням індивіда своєї приналежності до тієї чи іншої групи [12, с. 298]. «Колективні ідентичності є контекстом формування індивідуальної самості через інтерналізацію й соціалізацію спільних смислів, цінностей і спільних (часто інституціоналізованих) рольових і поведінкових моделей. На цьому рівні встановлюються емоційні зв'язки індивіда з усталеними в суспільстві політичними та соціальними інститутами» [11, с. 11].

Основоположним критерієм типології ідентичності, на нашу думку, є *цінності*, що лежать в основі формування територіальної та соціальної ідентичностей. *Соціальна ідентичність* виникає, коли індивід усвідомлює себе як представника певної соціальної групи (наприклад, політична, релігійна, етнічна, культурна, соціокультурна, та ін.) *Територіальна* (або *територіально-просторова*) *ідентичність* визначається як почуття, яке притаманне територіальній громаді (соціальній групі), завдяки тому, що її певні характеристики відмінні від інших груп. Тому представники цієї групи поділяють почуття спільності, базові цінності, зв'язки з певною територією та їх відмінність від інших громад [2, р. 32–33].

Ще одним критерієм класифікації типів ідентичності є *за проявами у певній сфері*, а саме соціальна, політична, етнічна, релігійна, культурна, соціокультурна, громадянська, мілітарна й інші. Ці типи ідентичностей на перший погляд безпосередньо не пов'язані з належністю до певної територіальної громади, проте здійснюють безпосередній вплив на відчуття належності до цієї спільноти.

Соціальна ідентичність тісно пов'язана з виконанням певних соціальних ролей і виступає сумою всіх характеристик, які даються індивіду як частині цілого порівняно з ознаками групи.

Політична ідентичність, яка є різновидом соціальної, формується політичними практиками і процесами взаємодії суб'єктів з політичними інститутами [11, с. 11]. Характер політичної

ідентифікації визначається характером державного устрою, політичним режимом, політичними інститутами, партіями та організаціями, тобто політичною системою в цілому. Саме на рівні політичної системи «задаються» можливі моделі колективної ідентифікації, визначаються механізми та інструменти її конструювання [10, с. 88].

Етнічна ідентичність є результатом процесу емоційно-когнітивного самоотождолення суб'єкта з певною етнічною спільнотою, що виражене в почутті спільності з членами цієї групи і сприйнятті як цінностей її основних характеристик [6, с. 6].

Релігійна ідентичність є особливою формою соціальної ідентичності, сутність якої розкривається через свідоме конструювання або опосередковане сприйняття релігійних уявлень, переконань, цінностей, релігійних ритуалів і обрядів, властивих конкретній релігійній спільноті. Сутність релігійної ідентичності визначається не тільки приналежністю до конфесії, а й є прямим відбиттям певної системи світосприйняття [17, с. 38].

Культурна ідентичність уособлює самовідчуття людини всередині певної культури. Кожна культура втілює специфічний набір способів соціальної практики певної конкретно-історичної спільноти людей. З часом до такого способу популяційної диференціації форм життєдіяльності додалось їх розмежування за соціальними, конфесійними, політичними та іншими параметрами [6, с. 7].

Терміном «*соціокультурна ідентичність*» позначають сукупність найбільш значущих для групи чи індивіда соціальних та культурних орієнтацій, якими вони керуються у взаємодії з найближчим оточенням і з владними структурами. У ширшому сенсі соціокультурна ідентичність розглядається як складник культури взаємодії, культурна норма, що визначає позиціонування індивіда чи групи у світі суспільних зв'язків [5, с. 25–26].

Громадянська ідентичність виявляється через ідеологічні орієнтації населення та фокусується на тому, як люди долучаються до своїх громад та усвідомлення ними себе як громадян (citizens) а також споживачів [18, с. 19, 22].

Мілітарну ідентичність визначають як «результат соціальної ідентифікації актора з армією чи військовими групами, який є наслідком інтерналізації цінностей і норм, прийнятих в армійському / мілітарному полі» [19, с. 73].

Економічна ідентичність в науці розглядається через призму сприйняття особою підпри-

емництва, здатність до провадження економічної активності, збереження взаємовідносин з оточуючими, поваги до права приватної власності. [20].

Окремо, як критерій класифікації ідентичності можна застосувати поділ ідентичності *за часом прояву* на існуючу та стратегічну. *Стратегічна ідентичність* формує стиль діяльності в довгостроковій перспективі та орієнтована на досягнення визначеної мети в майбутньому. Як противагу стратегічній ідентичності, *існуюча ідентичність* концентрується на формуванні підґрунтя для поточної діяльності індивіда.

Детальний аналіз різноманітних визначень поняття «*територіальна ідентичність*» дозволяє стверджувати, що воно є узагальнюючим, має дуже широкий, однак найменш визначений об'єкт дослідження. Територіальна ідентичність виникає у результаті двох процесів – об'єднання, яке передбачає ідентифікацію людини з територіальною спільнотою, та розрізнення, що проявляється як відособлення від інших подібних соціальних груп, відокремлених територіально [12, с. 298–299].

Територіальна ідентичність вивчається на різних рівнях (локальному, регіональному, національному) в контексті соціально-економічного розвитку громад, оскільки стосується якості та природи людських відносин та стабільності соціального капіталу, який впливає на його розвиток. Мало того, рівень територіальної ідентичності впливає на цілу низку явищ, що мають прямий і непрямий вплив на процеси місцевого розвитку, включаючи брендінг територіальної одиниці, почуття самооцінки, впевненість у місцевій владі, участь у вирішенні місцевих проблем, участь у створенні планів для зміни місця проживання, підтримка традицій, цінування важливості культурного спадку [2, с. 32].

Оскільки територіальна ідентичність охоплює об'єкти різного масштабу, то можна виділяти в ній різні рівні:

- 1) національна;
- 2) регіональна;
- 3) місцева [7, с. 12; 12, с. 299].

Національна ідентичність є найвищим рівнем в ієрархії територіальних ідентичностей. У побутових уявленнях вона зазвичай асоціюється з етнічною ідентичністю. Водночас для позначення групи як нації визначальною є саме територія.

Регіональну ідентичність визначають як усвідомлення себе як мешканця певного регіону, своєї приналежності до його жителів, почуття психологічної спільності з ними. Поняття регіону визна-

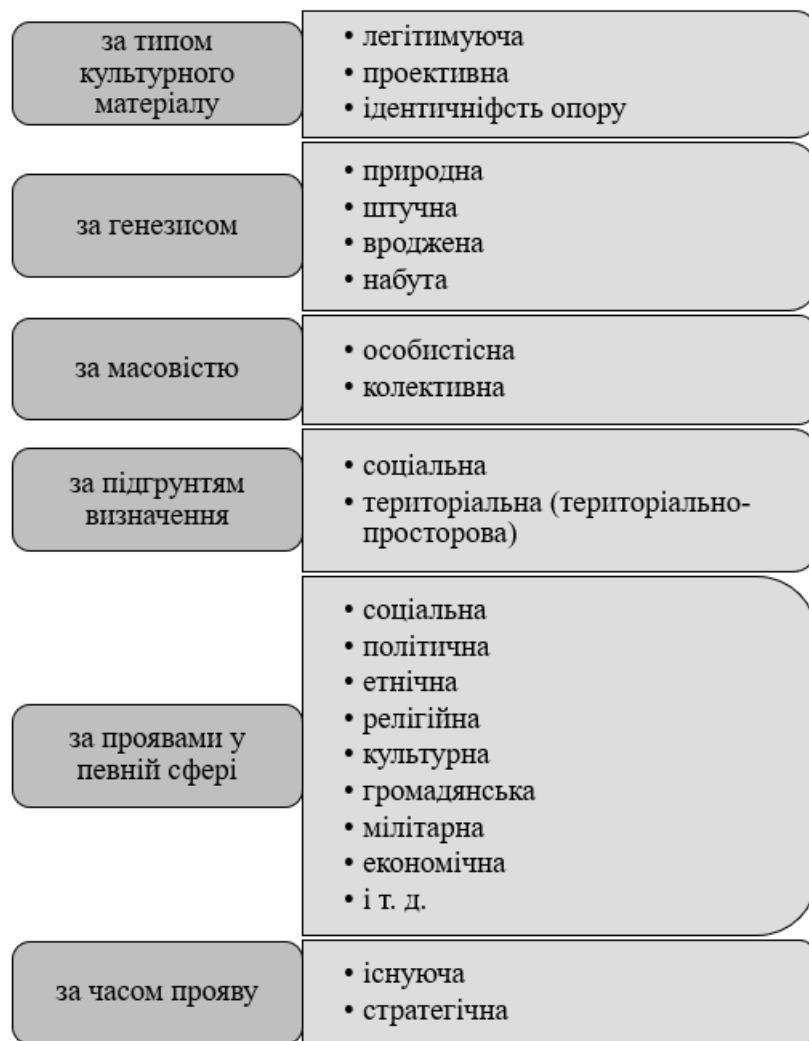
чене в географії адміністративно-територіальним поділом країни [12, с. 299]. Регіональна ідентичність сильніше проявляється в суспільствах, де не завершився процес формування національної ідентичності. Водночас варто відзначити, що дослідження регіональної ідентичності, як правило, завжди відбувається у її співвідношенні з ідентичністю національною. Якщо для національної ідентичності територія виступає як один з її компонентів, який співіснує з іншими, то для регіональної ідентичності територіальний фактор відіграє провідну роль. Регіональна ідентичність безпосередньо пов'язана з територією, яка значуща для індивіда й спільноти, і сприймається як Батьківщина чи мала Батьківщина [9, с. 73].

Місцева ідентичність є ототожненням людиною себе з місцевою спільнотою, відчуттям причетності до подій, що відбуваються на території безпосереднього проживання (село, місто, мікрорайон, район) [12, с. 299] і формується під впливом колективного та індивідуального досвіду і взаємодії в межах локальної спільноти [7, с. 13]. Місцева ідентичність може реалізовуватися через такі елементи ідентифікації:

- 1) ідентифікація з місцем народження;
- 2) ідентифікація з особливостями ландшафту й клімату;
- 3) ідентифікація зі значущими подіями, що відбувалися на цій території;
- 4) ідентифікація зі значущими історичними й сучасними особистостями, які проживали на цій території; з близькими людьми, друзями тощо;
- 5) ідентифікація з економічною спеціалізацією території та рівнем її соціально-економічного розвитку;
- 6) ідентифікація з особливими приписуваними або реальними рисами колективної поведінки людей, які проживають на цій території [9, с. 74; 12, с. 299].

Для того, щоб визначити набір критеріїв, які необхідно враховувати для практичних дій щодо формування ідентичності територіальної громади, ми узагальнили наявні в науковій літературі класифікації типів ідентичності (рис. 1).

Головними ознаками локального типу ідентичності виступає те, що відносини, які виникають між членами локального співтовариства можуть мати характер безпосередніх контактів. Отже, організація безпосередніх відносин між людьми й підтримка контактів між ними, властиві для локального співтовариства, зумовлює обмежену кількість його членів. У процесі реалізації заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні

Рис. 1. Класифікація типів ідентичності (розробка автора на основі наукових праць [2; 4; 5; 6; 7; 10; 11; 12; 14; 17; 18; 19])

(децентралізації) дослідним шляхом, який знайшов свій вияв у Критеріях попередньої оцінки рівня спроможності спроможних територіальних громад, затверджених додатком до постанови Кабінету Міністрів України № 34 від 24 січня 2020 року, встановлено, що в ідеалі локальне співтовариство нараховує близько 5 000 жителів.

Невипадково в різноманітних концепціях адміністративно-територіального поділу саме ця кількість населення вважається оптимальною для адміністративно-територіальної одиниці базового рівня. Якщо число жителів збільшується, зростає анонімність та зменшується суспільний контроль. До того ж локальне співтовариство відчуває необхідність у певних соціальних інститутах, з якими пов'язане життя кожної людини. Оскільки людина народжується, вчиться, працює, відпочиває, хворіє й вмирає, місцеве співтовариство потребує лікарні з пологовими відділенням, дитячі садки, школи, підприємства, церкви, пункти побуто-

вого обслуговування, місця відпочинку й нарешті цвинтарі як особливі місця суспільної пам'яті. Отже, лише співтовариства окремих сіл, селищ, малих міст відповідають цим ознакам локальних співтовариств.

На урбанізованих територіях локальні співтовариства витісняються територіальними співтовариствами (community) вищого рівня, для яких властиві менш стійкі зв'язки між членами, нижчий рівень індивідуальної та колективної ідентифікації, готовність до міграції, менш тісні відносин з родиною, а також слабе почуття спільного господарювання. За великим рахунком ідентифікацію мешканця великого міста з відповідним містом лише з певною умовністю можна назвати локальною, вона ближче до регіональної. Його локальне співтовариство розширюється в окремих випадках до кількох мільйонів жителів, в результаті чого втрачає ознаки «локальності». Лише в окремих випадках можливе формування

додаткового, базового рівня ідентичності – ідентифікації з районом, мікрорайоном. Хоча оскільки відповідна спільнота є переважно утворенням штучного характеру, вона володіє лише обмеженими атрибутами локальності [9, с. 75].

Отже, таке різноманіття різних типів ідентичності створює певну мозаїку, в якій типи ідентичності в ієрархічній сукупності можуть змінювати своє місце, модифікуватись, набувати або втрачати актуальність відповідно до обставин. Із цього випливає, що існує необхідність їх врахування під час вироблення політики місцевого розвитку. А на сучасному етапі децентралізації виникає необхідність визначення домінантної та маргінальних ідентичностей в напрямі досягнення спроможності територіальної громади, відокремлення її від інших подібних територіальних утворень.

Висновки. У результаті проведеного аналізу понять та теоретичних положень, пов'язаних із темою дослідження, встановлено, що ідентичність територіальної громади є складним явищем, що зумовлюється усією множиною людських відносин, адже життєдіяльність людей здійснюється саме на місцевому рівні. З позицій публічно-управлінського підходу *ідентичність територіальної громади* – це об'єкт публічно-управлінської діяльності, що містить комплекс

взаємопов'язаних ознак, явищ, переконань, цінностей, орієнтацій, традицій, обставин, інституцій, матеріальних об'єктів тощо, які відрізняють цю територіальну громаду від інших територіальних громад та зумовлюють відповідну стратегію місцевого розвитку. Так, ця ідентичність може змінюватися в результаті публічно-управлінського впливу з метою посилення спроможності та сталого розвитку територіальної громади.

Враховуючи, що ідентичність територіальної громади є складною за своєю структурою, для вироблення стратегії й відповідних механізмів її цільового формування необхідно визначити всі можливі її складові частини й характеристики. Цьому покликана сприяти класифікація типів ідентичності. У результаті дослідження автором узагальнено існуючі підходи до такої класифікації та запропоновано нову ознаку – «за часом прояву», що передбачає визначення характеристик прояву існуючої та стратегічної (запланованої на майбутнє) ідентичності територіальної громади.

У контексті дослідження перспективним є аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду формування ідентичності територіальних громад, зокрема з використанням запропонованих у цій статті підходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мигович Т.М. Місцеве самоврядування в забезпеченні сталого розвитку країни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Івано-Франківськ, 2019. Т. 2. Вип. 15. С. 160–166. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1270/1/4186-12431-1-PB.pdf>.
2. Raszowski A. Towards local development based on territorial identity. *Regional Economy and Policy. Territories and Cities*. Ústí nad Labem, 2014. P. 32–37.
3. Публічне управління : термінологічний словник / В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
4. Кармазіна М.С. Ідентичності у сучасному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. Київ, 2013. Вип. 3. С. 4–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2013_3_3.
5. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
6. Козловець М.А. Ідентичність: поняття, структура і типи. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2011. Вип. 57. С. 3–9.
7. Котенко Я.В. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад : навчальний модуль. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 44 с.
8. Кудря І.Г. Концептуальні підходи до розуміння ідентичності в інформаційному суспільстві. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Культурологія. Острог, 2010. Вип. 6. С. 116–127.
9. Панченко Т.В. Регіональна і локальна ідентичності як складові культури субсидіарної демократії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ, 2010. Вип. 4. С. 72–77.
10. Пашина Н.П. Політика ідентичності: сутність та функції. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ, 2015. Вип. 17. С. 88–93.
11. Угрин Л.Я. Сутність та основні виміри політичної ідентичності: теоретичний аналіз. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe*. Одеса, 2017. № 3. С. 9–13. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7925/Ugrin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
12. Щербата В.Г. Ієрархія територіальних ідентичностей сучасної молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Психологічні науки. Чернігів, 2015. Вип. 128. С. 298–301.

13. Яценко Н.В. Політична ідентичність: концептуалізація поняття. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Vol. 7 Issue 6. С. 130–135. DOI: 10.46340/eppd.2020.7.6.15.
14. Castells M. *The Power of Identity*. 2nd ed. Cambridge, MA; Oxford, UK : Blackwell, 2010. Vol. II. 538 p.
15. Perry S. The Origin of Local Identity. *Identity and Political Behaviour: The ECPR General Conference*. Glasgow, 2014. P. 1–20. URL: https://www.researchgate.net/publication/265915381_The_Origins_of_Local_Identity.
16. Smith A.D. National identity and the idea of European unity. *International Affairs*. Oxford, 1992. Vol. 68. Issue 1. P. 55–76. URL: <https://academic.oup.com/ia/article-lookup/doi/10.2307/2620461>.
17. Калач В.М. Форми та рівні релігійної ідентичності: теоретико-методологічний аналіз. *Українська поліоністика*. 2018. Вип. 15. С. 31–40.
18. Childers J.P. *Cowboy Citizenship: The Rhetoric of Civic Identity among Young Americans, 1965–2005*. Austin : The University of Texas at Austin, 2006. URL: <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/3759/childersj59137.pdf>.
19. Артеменко А.Б. Мілітарна ідентичність у контексті соціальної (ре)адаптації ветеранів АТО/ООС : дис. ... док. філософії : 054. Харків 2020. 269 с.
20. Возьний К.З. Економічна поведінка людини та її ментальні мотиви. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5 (95). С. 3–15.